

Termín didaktika: jeho pôvod, výskyt a významy

ŠTEFAN ŠVEC

A n o t á c i a : Zámerom článku je prispieť k hlbšiemu pochopeniu používania termínu didaktika. Po zmienke o pôvodnom Komenského a súčasnom všeobecnom etymologickom rozbere tohto termínu sa predkladajú výsledky čiastkového literárneho prieskumu zemepisného výskytu jeho lexiky a sémantiky.

K ľ ú č o v é s l o v á : didaktika ako pedagogický termín, etymológia termínu didaktika, lexika termínu didaktika, sémantika termínu didaktika, jazykovozemepisný kontext pojmu didaktiky, anglické ekvivalenty poňatí didaktiky, tradície vednej kultúry v pedagogike.

Slovo „didaktika“ vo funkcii odborného názvu má v súčasnosti viacero významov:

- 1) didaktika ako odbor pedagogickej vedy o výchove
- 2) ako učebný (odbornovzdelávací) predmet v študijných odboroch pedagogických profesií
- 3) ako termín na označenie iných pojmov, na ktoré poukážeme v nasledujúcej analýze z jazykovozemepisného hľadiska.

Zemepisno-porovnávacía kontextová analýza termínu akým je didaktika má poslúžiť predovšetkým metapedagogickej reflexii. S ňou sa však viaže aj potreba neustále spresňovať jeho rozvíjajúce sa pojmy na účely tvorby ich deskriptorov pre domáce a zahraničné tezaury a na iné účely.

Termín „didaktika“ je výraz gréckeho pôvodu. Je odvodený z gréckeho slova „didaktikos“, čo znamená „vyučovateľský čili obeznámený s vyučovaním“ (Komenský, J. A. 1946, s. 21), zdatný, schopný, spôsobilý na vyučovanie. Grécke „didaktikos“ = „didakt-“ (kmeň neurčitej slovesnej formy slova „didaskein“, t. j. učiť niekoho) + prípona „-ikos“ (t. j. -ický); termín didakt, utvorený zo slova didaktika, znamená didaktickú, učiacu, vyučujúcu, poučajúcu osobu (pozri napr. Webster's Third New International Dictionary 1970, s. 628). V slovenčine a češtine sa termín didakt používa zriedkavo, vyskytuje sa skôr v zloženom tvare „autodidakt“, t. j. samouk.

Výskyt slova didaktika v zmysle pedagogického termínu sa zaznamenáva až v písomníctve zo začiatku 17. storočia (W. Ratke, J. A. Komenský a iní), ke-

dy sa z latinskej verzie prekladalo do nemčiny a iných jazykov ako „spôsob učenia“, „umenie vyučovať, či učebné umenie“ a i. Sú však dokumenty už z 12. storočia, v ktorých sa používajú príbuzné podstatné mená a ďalšie slovné druhy (pozri napr. Klafki, W. 1967, s. 72).

V súčasnej slovenčine, češtine a v ďalších národných jazykoch sa nevyskytuje slovesná forma slovného základu (neurčitku „didaskein“ — učiť niekoho), z ktorého boli odvodené príbuzné termíny v rozličných slovných formách. Sú však odvodeniny vo forme substantíva (Alfa-didaktik = čs. vyučovací mikro-počítač, autodidaxia = samoučenie, Didakometria = bulletin Pedagogickej fakulty v Malmö, Švédsko, Didacta = pravidelný medzinárodný veľtrh učebných pomôcok a technických zariadení, didacticizmus, didaktickosť, didaktizácia, didaktogénia = negatívne účinky práce pedagogických profesionálov, didaktogram, didul, Neodidagmata = poľský časopis pre vysokoškolskú didaktiku a i.), v tvare prídavného mena (didaktická hra, didaktická technika, didaktické materiály, didaktické zásady, didaktický film, didaktický formalizmus a materializmus, didaktický test a i.), prípadne v podobe príslovky (didakticky).

Tieto a ďalšie príbuzné názvy toho istého pôvodu sa uplatňujú nielen v pedagogickej terminológii, ale aj v jazyku umenia, náboženstva a iných oblastí, kde v rozličných kontextoch nadobúdajú viacero významových odtieňov.

V odborných názvoch „didaktická poézia“, „didaktickoreflexívna poézia“ (Encyklopédia Slovenska I., 1977, s. 513), „didaktická umelecká literatúra“ (Pedagogická encyklopédia Slovenska I., 1984, s. 181) prídavné meno „didaktický“ sa vzťahuje na význam: poučný, poučajúci, poučovací, výchovný.

V niektorých jazykoch sa vyskytuje aj v zmysle „moralizujúci“, „školometický“, „pedantský“. Veľmi zriedkavo, ojedinele sa vyskytujú výrazy „didactic curriculum“ (plán poučacej výučby) a „didactic method“ (poučovací spôsob výučby). Sú to angloamerické termíny, v ktorých sa naznačuje, že tu ide o dôraz na poučky, predpisy, zásady, doktríny, pravidlá, normy správania a autoritatívne pokyny (Good, C. V. 1973, s. 180).

V slovenskom Slovníku cudzích slov (Ivanová-Šalingová, M. a Maníková, Z. 1983, s. 211) „didacticizmus“ znamená „poučnú alebo výchovnú tendenciu; záľubu v poučovaní“. V anglicko-českom slovníku tento výraz značí aj „školo-metstvo, pedantstvo“ (napr. Hais, K. — Hodek, B. 1984, s. 529).

„Didaktrum“ je zastarané pomenovanie pre „školné“ (Ivanová-Šalingová, M. a Maníková, Z. 1983, s. 211).

Pojem „didaktik“ má podľa českého Slovníka cizích slov (Klimeš, L. 1981, s. 109) dva významy: 1. odborník v didaktike a 2. vychovávateľ, mravokárca.

Sovietska Pedagogická encyklopédia uvádza o. i. aj ruský výraz „didaskal“ (z gréc. didaskalos = učiteľ), a to v tomto vymedzení: učiteľ v starom Grécku a Byzancii; didaskalom tiež nazývali učiteľov v bratských školách juhozápadnej Rusi a v grécko-latinských školách Ruského štátu v 17. storočí (Pedagogičeskaja enciklopedija 1964, s. 734). Aj Etymologický slovník ruského jazyka (Fasmer, M. 1964, s. 514) uvádza výskyt termínu „didaskal“ (učiteľ) v cirkevno-slovanskom kontexte. V bulharčine sa však dodnes uplatňuje slovo „daskal“ (kantor, učiteľ), „daskal'bk“ = kantorstvo, učiteľstvo, kantorčina) a ďalšie odvodené slová ako ľudové zastarané výrazy (Hora, K. a kol. 1959, s. 137). Zried-

kavý anglický výraz „didact“, ako sa vyššie uviedlo, znamená didaktickú osobu. „Didache“ (z gréc., doslova „učenie“) znamená v cirkevnej angličtine učenie cirkvi vo veci mravných zásad a povinností kresťanského života. Kontrastne sa odlišuje od výrazu „kerygma“ (z gréc. hlásanie, kázanie) používaného v zmysle náboženskej proklamácie alebo verejného oznámenia, ktoré sa v kresťanstve vzťahuje výslovne k evanjeliu (Good, C. V. 1973, s. 180 a 323). Známa „The New Encyklopaedia Britannica“ (1985, s. 79) obsahuje iba tento termín s gréckym základom „dida-“. V nej ako aj v iných reprezentatívnych prameňoch (napr. Logmans 1968, s. 308) sa uvádza užší význam termínu „Didache“: „Učenie dvanástich apoštolov“, kresťanský dokument napísaný pravdepodobne v Egypte alebo v Syrii v 2. storočí.

Z výskytu rozmanitosti foriem domácich a inojazyčných výrazov s tým istým gréckym základom slova možno usudzovať o jeho tzv. produktívnosti a sémantickej pestrosti v kontexte jeho kultúrnozemepisného rozšírenia. Pedagogický termín didaktika a jeho odvodeniny sa vyskytujú bežne v odbornej literatúre len v niektorých národných jazykoch a v niekoľkých významoch.

Maďarský Jedenásťjazyčný pedagogický slovník, ktorý uvádza súpis niektorých terminologických ekvivalentov, vymedzuje výraz „didaktika — oktatáselmélet — oktatástan — tanítástan“, takto: „rus. didaktika, teorija obučenija; nem. Didaktik, Unterrichtslehre; angl. didactics, theory of education; fran. didactique, théorie de l'enseignement; bulh. didaktika, teorija na obučenieto; čes. didaktika, teorie vyučování; slov. didaktika, teória vyučovania; pol. dydaktyka, teoria nauczania, nauka o nauczaniu i uczeniu sie; rum. didactică, teorie de învățămînt; srbochorv. didaktika“ (Tizenegynyelvű pedagógiai szótár, 1982, l. zv., s. 176). Treba však poznamenať, že takýto výklad termínu a pojmu didaktika pravdepodobne nezodpovedá skutočnosti, lebo — ako ukážeme — napr. anglický ekvivalent „didactics“ sa v skutočnosti používa len veľmi zriedka a nie v zmysle „teórie edukácie“ (teórie výchovy).

Tento odborný termín — ako už samotné rôzne bibliografie naznačujú — sa vyskytuje bežne aj vo francúzštine, gréčtine, holandštine, portugálčine, španielčine, taliančine, v „severských“ a v ďalších jazykoch. V anglofonnej oblasti sa však termín didaktika v kontexte pojmov metodiky a pedagogiky zvyčajne nevyskytuje. Nasledujúce reprezentatívne ukážky to preukazne dokumentujú.

V americkom Slovníku pedagogiky (Good, C. V. 1973, s. 180), ktorý je široko akceptovaný v anglofónnych krajinách, sa pojem didaktiky vymedzuje takto: „didactics = zriedkavý termín, umenie vyučovať“. Pri nedefinovanom výraze „didactic materials“ sa tu odkazuje na slovníkové heslo historickej „metódy Montessoriovej.“

Anglický „Medzinárodný“ pedagogický slovník (Page, G. T. a i. 1978), ktorý vraj „je skutočne medzinárodný v svojej terminológii“ (str. 5), uvádza — bez termínu „didactics“ — iba dva výrazy s tým istým slovným základom: „didactic material“ (ako odkazové heslo pre „instructional material“) a „didaskalion nipiagon“ (ako označenie gréckych inštitúcií pre vzdelávanie učiteľov malých detí). Termín didaktika a príbuzné názvy neuvádza ani novší anglický Slovník pedagogiky (Hills, P. J. 1982).

Vo vecných registroch pedagogických monografií a učebníc anglofonných krajín sa tiež spravidla nepoužíva termín didaktika, metodika a pedagogika v zmysle vedeckých disciplín. Ako vhodný príklad z tejto jazykovozemepisnej oblasti možno uviesť populárnu, často vydávanú prácu „Učitelia a vyučovanie“ (Morrison, A. — McIntyre, D. 1974), ktorá má záber takmer celého predmetu didaktiky.

Absencia týchto kľúčových vedeckoodborných názvov je aj v prípade takých autoritatívnych diel ako sú napr. Encyklopédia výskumu výchovy (Ebel, R. L. 1969), (Mitzel, A. E. 1982), Príručka výskumu vyučovania (Gage, N. L. 1963), Druhá príručka výskumu vyučovania (Travers, R. M. W. 1973), tretie vydanie tejto príručky (Wittrock, M. C. 1986), Príručka učiteľa (Allen, D. W. — Seifman, E. 1971), Encyklopédia amerických pedagógov (Dejnozka, E. L. — Kapel, D. E. 1982) a ďalšie americké práce.

V najväčšom pedagogickom tezaure (Houston, J. E. 1986, s. 64), ktorý sa vyvinul v systéme ERIC (Educational Resources Information Center) v USA a používa sa i v zahraničí vyše dvadsať rokov, nachádzame iba termín „didacticizmus“ (so stručným vymedzením: poučovacie vlastnosti umeleckej literatúry týkajúcej sa najmä mravných a náboženských otázok). V Pedagogickom tezaure UNESCO a Medzinárodného byra pre výchovu (UNESCO: IBE 1984, s. 48) sa výraz „didactics“ odkazuje na slovníkový termín „princípy vyučovania“. Tento termín sa nenachádza ani v reprezentatívnej Medzinárodnej encyklopédii výchovy (Husén, T. — Postlewaite, T. N. Eds. 1985).

Štvorjazyčný slovník „Terminológie technického a profesionálneho vzdelávania“ (IBE: Terminology... 1984) uvádza iba termín „edukácia“, nie názvy disciplín pedagogiky. „Glosár termínov pedagogickej technológie“ (UNESCO: Glossary... 1986, s. 37 a 142), ktorý v anglickej a ruskej verzii pripravilo Oddelenie edukačných vied, obsahu a metód vzdelávania UNESCO, zahŕňa, žiaľ, iba termín „didaktické vyučovanie“. Priraďuje mu — podľa nášho názoru neadekvátny — ruský ekvivalent „didaktičeskij metod“ („metóda vyučovania založená prevažne na takej slovnej prezentácii, ktorá zdôrazňuje pravidlá, princípy, normy správania a autoritatívne pokyny zvyčajne priamo predkladané žiakovi“). Anglický Slovník didaktickej technológie (Ellington, H. — Harris, D. 1986, s. 49) zaraďuje okrem termínu didaktická metóda (s tým istým vymedzením ako v citovanom glosári UNESCO pri termíne didaktické vyučovanie) ešte dva odborné názvy, a to didaktogram a didul z oblasti programovaného vyučovania.

Pojem didaktiky ako disciplíny pedagogiky sa nevyskytuje ani v reprezentatívnom prameni — v medzinárodnom glosári termínov špeciálnej pedagogiky UNESCO používaných v oblasti vzdelávania osôb vyžadujúcich osobitnú starostlivosť. V jeho najnovšej verzii sa nezdôvodňuje ani absencia ani potreba uplatňovania anglického, francúzskeho a španielskeho ekvivalentu termínu „špeciálna didaktika“, prípadne „didaktika“, ktorý sa bežne používa v odbornej literatúre ako ustálený názov v slovenčine, v češtine a v ďalších jazykoch (UNESCO: Terminology of Special Education 1983, s. 39 až 40). Pojem vyučovania, výučby, vzdelávania a výchovy na jednej strane aj pojem metodiky, didaktiky a pedagogiky na strane druhej sa fakticky zahŕňujú — ako

doložíme aj neskôr — do všeobšiahleho anglického termínu „education“, ktorý má svoj pôvod v latinčine (od slovného základu educ- = e- + duc- s významom „vy-viesť“).

V trojjazyčnom zozname termínov používaných v súčasnej praxi i teórii výchovy a vzdelávania dospelých (The Terminology of Adult Education 1980) sa nemecký termín „Fachdidaktik“ (odborová didaktika) chápe ako franc. „Pédagogie propre à une matière“ (pedagogika určitého predmetu) a ako angl. „subject teaching methods“ (metódy vyučovania určitého predmetu).

Aj tu vidieť nejednotnosť v označovaní a chápaní didaktiky, t. j. ako pedagogiky aj ako metodiky, a zároveň vidieť i rozdiel v chápaní pojmu študijného odboru a predmetu. Aj tento porovnávací príklad jasne naznačuje, že otázku zemepisného výskytu termínu, v danom prípade didaktiky, nemožno zužovať na pohľad komparatívnej sociolingvistiky, ani ju pokladať za záležitosť čirej jazykovej konvencie alebo len za vec terminologickej kultúry. Ide tu o komplexnejší problém, ktorý treba riešiť z viacerých hľadísk.

Treba azda poznamenať, že všeobecné slovníky, v danom prípade z anglofónnej jazykovej oblasti, síce čiastočne postihujú tradovaný výskyt slova „didaktika“, ale spravidla neodrážajú adekvátne skutočný stav v používaní tohto slova ako systémového termínu usústavneneho v príslušnej vedeckodbornej komunikácii z hľadiska jeho funkčnosti a častosti jeho reálneho výskytu. To napokon dokumentujú predtým uvádzané pramene.

Veľmi vzácne sa vyskytujúci výraz „pedagogics“ a jeho odvodeniny sa v najlepšom americkom terminologickom „Slovníku pedagogiky“ ani neuvádzajú. Okrem výrazu „pedagogy of action“ s odkazovým heslom „activism“ a výrazu „therapeutic pedagogy“ sa v tomto odbornom slovníku uvádzajú len termín „pedagogy“, a to v dvoch významoch:

(1) umenie, prax alebo profesia vyučovania; (2) systematizované učenie sa alebo poučovanie o zásadách a metódach vyučovania a dozoru aj vedenia žiakov; nahradzuje sa prevažne termínom „edukácia“ (Good, C. V. 1973, s. 412). Tu termín „education“ je vo funkcii pojmu pedagogiky.

Z uvedenej charakteristiky porovnávaných pojmov vyplýva, že nečastý anglický termín „pedagogy“ (pedagógia), ktorý sa už u nás stal vskutku archaickým slovom, by mohol pokryť len istú časť obsahu pojmu didaktiky, ktorý sa u nás bežne uplatňuje v učebnicových výkladoch. V takomto vymedzení by potom anglo-americký pojem „pedagogy“ bol užší než pojem „didaktika“ európskej proveniencie. Treba rovnako poznamenať, že v anglosaskej pedagogickej literatúre sa slovo „pedagogics“ vyskytuje veľmi ojedinele, podstatne zriedkavejšie, než výraz „didactics“ a tento menej, ako málo frekventovaný termín „pedagogy“. To je dôsledok tradovania dvoch odlišných názorov na sústavu vied o výchove.

V dostupných literárnych zdrojoch možno zriedkavo nájsť pojem „a theory of teaching“ (teória vyučovania) v zvyčajnom domácom poňatí didaktiky ako pedagogickej disciplíny a učebného predmetu. Výskyt tohto pojmu sa totiž spravidla spája s psychologickými teóriami učenia sa a vyučovania.

V ostatnej dobe si v tejto jazykovozemepisnej oblasti razí cestu termín „a theory of instruction“. Zásluhou prác J. S. Brunera, najmä jeho „Toward

a Theory of Instruction“ (v slovenskom preklade: O podstate a problémoch vyučovania. Bratislava, SPN 1968), sa tento pojem najviac priblížil európskemu chápaniu didaktiky, do ktorej patrí aj „curriculum and instructional design“.

Žiada sa azda ešte dodať — kvôli úplnejšiemu obrazu o tomto probléme — že najmä v pedagogickej literatúre pre učiteľov pedagogiky sa pojem „didactics“ dáva do kontrastu s pojmom „heuristics“. Tieto pojmy sa chápu ako dva protikladné spôsoby vyučovania či vyučovacie prístupy. V našej teoretickej reflexii by však išlo skôr o dve príbuzné disciplíny. Možno zaznamenať, ako sa už naznačilo pri príkladoch sémantických odtieňov prídavného mena „didactic“, aj výskyt výrazu „didaktické vyučovanie“ (didactic teaching) v hanlivom zmysle, t. j. v zmysle učenia, poučania či vyučovania mentorským, pedantským alebo dogmatickým spôsobom. A opäť máme do činenia s ukázkami rastu ťažkostí koncepčného charakteru, nielen s ďalšími príkladmi terminologického zmätku v pedagogickej oblasti, ktoré súvisia s poňatím predmetu, metódy a systému vied o výchove.

Internacionalizmus „didaktika“ tradovaný v kontinentálnej Európe vyše tri a pol storočia ako disciplína pedagogického poznania sa v anglofónnych krajinách uvedomuje najčastejšie v zmysle metodiky vyučovania (a methodology of teaching, the general methods of teaching).

V odbornej literatúre, najmä v zahraničnej, sa občas vyskytujú termíny „psychodidaktika“ a „psychopedagógia“. Tieto názvy označujú v domácom kontexte v podstate pojem (prakticky zameranej) psychológie školského vyučovania a učenia sa. V zmysle psychológie vyučovania školských predmetov sa používa napr. v klasifikačnom systéme dokumentov v oblasti pedagogickej psychológie v domácom bibliografickom periodiku „Informační bulletin Pedagogická psychologie“, ktoré spolu s inými každoročne vydáva Odborové informačné stredisko Pedagogickej fakulty Karlovej univerzity. Zo zahraničných prístupov možno uviesť napr. prácu pedagogického psychológa z Liverpoolskej univerzity Eduarda Stonesa (1984) „Psychopedagogy. Psychological theory and Practice of Teaching“. Práca sa usiluje o uplatnenie úspechov pedagogickej psychológie v praxi školského vyučovania. Avšak „nijako sa nedotýka problému vzájomných vzťahov medzi psychológiou učenia sa, všeobecnou didaktikou, špeciálnymi predmetovými didaktikami a praxou vyučovania. Pritom však riešenie najmä tohto problému určuje odpoveď na otázku uplatnenia psychologických teórií učenia sa v praxi vyučovania. Vec spočíva v tom, že výsledky pedagogickej psychológie sa nemôžu uplatňovať v praxi vyučovania priamo, rovno, bezprostredne. Pred tým je nevyhnutné ich premeniť na didaktické princípy, reflektovať ich v metódach a organizačných formách vyučovania a potom treba vziať do úvahy špecifickosť učebného predmetu, t. j. treba zostúpiť na úroveň špeciálnych predmetových didaktík, ktoré tiež — a to užšie než všeobecná didaktika (poznámka Š. Š.) — sprostredkovávajú spojenie pedagogickej psychológie s praxou vyučovania“ (Talyzina, N. F. 1984, s. 6).

K vzniku výrazu „psychodidaktika“ a „psychopedagogika“ došlo akiste pod vplyvom nesprávneho pomenovacieho modelu — psycholingvistiky (t. j. psy-

chológie jazyka) a sociolingvistiky (t. j. sociológie jazyka). Výrazom psychodidaktika sa — podľa nášho názoru nesprávne — označuje pojem didaktickej psychológie. Takou je napr. psychológia vyučovania matematiky ako všeobecnovzdelávacieho predmetu a psychológia odborného matematického vzdelávania (t. j. predmetová a odborová didaktická psychológia), ktorá sa odlišuje od psychológie matematiky (t. j. psychologie matematickej vedy).

Takmer výnimočným je výraz „psychologická didaktika“. Je obsiahnutý napr. v rovnomennej práci švajčiarskeho psychológa Hansa Aebliho (1959, 1965). Ako jej podnázov (Aplikácia psychológie Jeana Piageta v didaktike) naznačuje a ako jej obsah ukazuje, ide tu skôr o didaktickú psychológiu než o psychologizujúcu didaktiku.

V zhode s N. D. Nikandrovom (1978, s. 117) možno konštatovať: Absencia zreteľnej aspektovanej deľby práce medzi didaktikou (pedagogikou) a pedagogickou psychológiou i ďalšími disciplínami vedy o výchove — v závislosti od poňatia funkcií, cieľov a metód vedeckého výskumu a vývoja — znižuje v samotnej anglo-americkej tradícii vedecký status a vedeckú prestíž pedagogiky. Zdá sa totiž, že úloha skúmať a uplatňovať zákonitosti riadenia učebného procesu, ktorá prináleží didaktike, sa v tejto vednej kultúre nerieši v didaktike ako v samotnej disciplíne pedagogiky, lež rieši sa nesprostredkované, priamo na báze psychológie. Tento fakt sa jasne zračí už na uvedených prípadoch výskytu sémantiky používaných termínov. Termín „didaktika“ možno podľa Nikandrova (s. 117) stretnúť v anglo-americkej literatúre doslova v jedinečných prípadoch: na označenie Komenského „Veľkej didaktiky“ („The Great Didactic“, bez „-s“) a pri rozbere zahraničných teoretických koncepcií a názorov, pričom — ako poznamenáva Nikandrov — ten druhý prípad sa vyskytuje zriedkavejšie. Na tento stav veci sa pred časom poukázalo obdobne aj u nás (Švec, š. 1969, s. 90) v súvislosti s otázkou vymedzenia metodologického charakteru disciplín pedagogiky, ktorej vlastný predmet skúmania ako autonómnej vedy sa v niektorých krajinách, najmä anglofónnych, v podstate popiera.

Na dokreslenie tohto obrazu treba uviesť i skutočnosť, že v ostatných rokoch badať akési vytlačanie termínu didaktika termínom výučboveda (nem. die Unterrichtswissenschaft, angl. the instructional science). Rozumie sa ním v podstate deskriptívne založený výskum, ktorý má kompenzovať nedostatky a neúspechy normatívne orientovanej teoretickej reflexie výučby. V tomto poňatí sa výučboveda spravidla redukuje na psychologický výskum procesov a podmienok výučby, zvyčajne bez skúmania otázok obsahu vzdelávania, ktorý je u nás tradičnou súčasťou predmetu didaktiky (pozri napr. tematickú skladbu medzinárodného časopisu Instructional Science, vychádzajúceho štvrťročne v Amsterdame, v Holandsku).

Z doterajšej analýzy, ale aj pri hlbšom rozbere možno v širšom porovnávacom kontexte nadobnúť predstavu o istom chaose v pedagogickom názvosloví. Treba však zdôrazniť, že v sledovanej problematike nejde len o terminologickú nejednotnosť a nedisciplinovanosť a nielen o pojmovú nejasnosť a viacvýznamovosť. Ide tu o zložitejšie otázky, o problémy gnozeologicko-metodologických prístupov

a teoretických koncepcií, ktoré neuspokojivý stav v pojmosloví a terminológii spôsobujú. Nimi sa budeme musieť zaoberať a venovať im väčšiu pozornosť na inom mieste.

Doterajší porovnávací prieskum v otázke jazykozemepisného výskytu, pôvodu a pojmového významu slova didaktika nám čiastočne dovoľuje zo všeobecňovať a uzatvárať:

1. Grécky základ slova didaktika a jeho odvodenín zaznamenal v svojom vývine v národných jazykoch značnú pojmovú diferenciaciu (v niektorých prípadoch jeho zmyslu až protikladnú z nášho pohľadu, ako je to napr. v prípade vzťahu „didaktika“ proti „heuristika“). Jeho diferencovanosť z hľadiska zeme- pisno-porovnávacieho je preukazná najmä v týchto charakteristikách:

a) v lexikálnej produktívnosti, v tvorení viacerých názvov rôznej slovej formy (autodidakt -ický, didakticismus, didaktickosť, didaktogénia, Neodidagma atď.), a teda sa navzťahuje len na odvodené prídavné meno „didaktický...“ v zložených odborných názvoch,

b) v sémantickej pestrosti, v mnohovýznamovosti (učenie, vyučovanie, poučanie, „kantorčina“, školné, školomestvo, moralizovanie, dogmatické učenie atď.), a teda sa nevzťahuje len na označenie „teórie vyučovania“, ale aj na jej prax a

c) v častosti terminologického výskytu (od ojedinelého cez zriedkavý až po veľmi frekventovaný výskyt) v sociokultúrnom kontexte nášho územia, a teda sa vo všeobecnosti nevzťahuje len na oblasť vedy o vyučovaní — ako niektorí chápeme tento pojem u nás —, ale vzťahuje sa aj na oblasť umenia vyučovať (gréč. „didaktické techné“, lat. „ars didactica“) i na oblasť praktickoprofesionálnej činnosti vyučujúcich.

2. Termín a pojem didaktiky ako vednej disciplíny pedagogiky je európskej proveniencie a má európsku tradíciu, nie je však univerzálne prijímaným a uplatňovaným pojmom a jeho označením. V niektorých krajinách, predovšetkým v anglofónnych oblastiach, sa tento termín neusústavňuje v hierarchii pojmov:

metodika < didaktika < pedagogika.

3. Pedagógia (angl. pedagogy) ako praktickoodborná činnosť, umenie a remeslo učiteľa i veda o vyučovaní v anglo-americkom poňatí je len časťou predmetu didaktiky ako disciplíny pedagogiky v poňatí značnej zemepisnej oblasti kontinentálnej Európy. Ide vlastne o dva odlišné kultúrne vzorce rozvoja teoretickej reflexie o tom istom predmete vedy.

4. Ukazuje sa preto potreba skúmať aj to, ako sociogeografické faktory podmienili rozchádzanie historických ciest diferenciacie obsahu a rozsahu pojmov a termínov odvodených z toho istého základu slova cudzieho pôvodu. Takáto geograficko-historická analýza by pomohla osvetliť cesty budúceho vývinu didaktiky. V tejto analýze by sa tieto odlišnosti mali pripisovať predovšetkým gnozeologicko-metodologickej tradícii — prevažne duchovnej a racionalistickej na strane kontinentálnej Európy a prevažne empirickej a pragmatickej na strane anglo-americkej. Je však paradoxné, že v angličtine, zahrnujúcej množstvo viacslabičných slov latinsko-grécke-

ho základu k akým patrí i didaktika, je skutočný výskyt tohto termínu veľmi vzácny, ojedinelý. Anglo-americkému ekvivalentu nášho pojmu didaktiky — ako zdôvodňujeme v inej práci (1988) — zodpovedá zhruba sústava termínov: curriculum research and development instruction (and training) research and development teaching-learning evaluation,

prípadne široko chápaný termín „the technology of education“ ako komplementárny pojem v interaktívnom vzťahu so „the science of education“.

Všimli sme si najmä pojmo-terminologickú stránku a synchrónno-zemepisný kontext problematiky poňatia didaktiky. Žiada sa tiež preskúmať definično-koncepčnú stránku tejto problematiky v diachrónno-historickom kontexte, t. j. študovať, ako sa pojem didaktiky historicky vyvíjal a ako sa postupne diferencovali jej poňatia v časopriestore kultúrnych tradícií a inovácií.

LITERATÚRA

- Aebli, H.: *Dydaktyka psychologiczna. Zastosowanie psychologii Piageta do dydaktyki*. 2. vyd. Warszawa, PWN 1959. 243 s. z franc. originálu: *Didactique psychologique. Application à la didactique de la psychologie de Jean Piaget*. Neuchatel — Paris 1951
- Allen, D. W. — Seifman, E. (Ed.): *The The Teacher's Handbook*. Glenview — London, Scott, Foresman and Company 1971. 26+832 s.
- Bruner, J. S.: *O podstate a problémoch vyučovania*. Bratislava, SPN 1968. 166 s.
- Dejnozka, E. L. — KAPEL, D. E.: *American Educators' Encyclopedia*. Westport — London, Greenwood Press 1982. 27+634 s.
- Ebel, R. L. (Ed.): *Encyclopedia of Educational Research*. 4. vyd. *A Project of The American Educational Research Association*. New York — Toronto, The Macmillan Company Collier — Macmillan Canada Ltd., 1969. 1522 s.
- Ellington, H. — HARRIS, D.: *Dictionary of Instructional Technology*. London, Kogan Page — New York, Nichols Publishing Company 1986. 189 s.
- Encyklopédia Slovenska*. I. zväzok A—D. Bratislava, Veda 1977. 617 s.
- Fasmer, M.: *Etimologičeskij slovar russkogo jazyka*. Tom I. Moskva, Izdatel'stvo Progress 1964. 562 s.
- Gage, N. L. (Ed.): *Handbook of Research on Teaching. A Project of the American Educational Research Association*. Chicago, Rand McNally and Company 1963. 14+1 218 s.
- Good, C. V. (Ed.): *Dictionary of Education*. 3. vyd. New York, McGraw-Hill Book Company 1973. 20+681 s.
- Hais, K. — Hodek, B.: *Velký anglicko-český slovník I. zv. A—G*. Praha, Academia 1984. 955 s.
- Hills, P. J. (Ed.): *A Dictionary of Education*. London — Boston, Routledge and Kegan Paul 1982. 284 s.
- Hora, K. a kol.: *Bulharsko-český slovník*. Praha, Nakladatelství ČSAV 1959. 1070 s.
- Houston, J. E. (Ed.): *Thesaurus of ERIC Descriptors*. 11. vyd. (1987). Phoenix, Oryx Press 1986. 588 s.
- Husén, T. — Postlethwaite, T. N. (Ed.): *The International Encyclopedia of Education*. 10 zv. Oxford — New York, Pergamon Press 1985.

- IBE: *Terminology of Technical and Vocational Education*. Rev. ed. Paris, International Bureau of Education 1984. 143 s.
- Ivanová-Šalingová, M. a Maníková, Z.: *Slovník cudzích slov*. 2. rev. vyd. Bratislava, SPN 1983. 943 s.
- Klafki, W.: *Studie k teorii vzdělání a didaktice*. Praha, SPN 1967. 148 s.
- Klimes, L.: *Slovník cizích slov*. Praha, SPN 1981. 792 s.
- Komenský, J. A.: *Didaktika analytická*. Praha, Samcovo knihkupectví 1946. 112 s.
- Longmans English Larousse*. Harlow — London, Longmans, Green and Co., Ltd. 1968.
- MacKenzie, N. — Eraut, M. — Jones, H. C.: *Teaching and Learning. An Introduction to New Methods and Resources in Higher Education*. Paris, UNESCO and the International Association of Universities 1971. 209 s.
- Mitzel, H. E. (Ed.): *Encyclopedia of Educational Research*. 5. vyd. New York, The Free Press 1982. 4 zv.
- Morrison, A. — McIntyre, D.: *Teachers and Teaching*. Harmondsworth, Penguin Books Ltd. 1974 206 s.
- Nikandrov, N. D.: *Sovremennaja vysšaja škola kapitalističeskich stran. Osnovnyje voprosy didaktiki*. Moskva, Vysšaja škola 1978. 279 s.
- Page, G. T. — Thomas, J. B. — Marshall, A. R.: *International Dictionary of Education*. London, Kogan Page — New York, Nichols Publishing Company 1978. 381 s.
- Pedagogická encyklopédia Slovenska. 1. diel (A—O)*. Bratislava, Veda 1984. 742 s.
- Pedagogičeskaja enciklopedija. 1 (A—E)*. Hlavný red. I. A. Kairov. Moskva, Izdatel'stvo Sovetskaja enciklopedija 1964. 831 s.
- The Random House Dictionary of English Language*. College Edition. New York, Random House, Inc. 1968. 1568 s.
- Stones, E.: *Psichopedagogika. Psichologičeskaja teorija i praktika obučenija*. Moskva, Pedagogika 1984. 471 s.
- Švec, Š.: *Poznámky k metodologickým problémom pedagogiky*. In: Paedagogica II. (1969), Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava, SPN 1971.
- Talyzina, N. F.: *Predislovije redaktora perevoda*. In: STONES, E. (1984, s. 5—20).
- The Terminology of Adult Education (Continuing Education)*. 2. vyd. Amesfoort, Bureau Européen de l'Education Populaire 1980. nestr.
- Titenegynyelvű pedagógiai szótár*. 1. zv. Budapest, Országos pedagógiai könyvtár és múzeum 1982. 337 s.
- Travers, R. M. W. (Ed.): *Second Handbook of Research on Teaching. A Project of the American Educational Research Association*. Chicago, Rand McNally College Publishing Company 1973. 14 + 1 400 s.
- Unesco: *Glossary of Educational Technology Terms*. English/Russian edition. Paris, Unesco 1986. 239 s.
- Unesco: *Terminology of Special Education — Terminologie de l'éducation spéciale — Terminología de la educación especial — Terminologija defektologii*. Paris, Unesco 1983. 167 s.
- Unesco: *IBE Education Thesaurus*. 4. vyd. Prepared by the International Bureau of Education. Paris, UNESCO 1984. 345 s.
- Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged*. Springfield, Mass.: G. C. Merriam Company, Publishers 1970. 2 662 s.
- Wittrock, M. C. (Ed.): *Handbook of Research on Teaching. Third Edition. A Project of the American Educational Research Association*. New York, Macmillan Publishing Company — London, Collier Macmillan Publishers 1986. 11 + 1 037 s.

ŠTEFAN ŠVEC,
THE TERM „DIDACTICS“, ITS ORIGIN, OCCURRENCE AND MEANINGS

The aim of this article is to contribute to a deeper understanding of the use of the term „the didactics“. After mentioning the original Komenský's etymological analysis of the term, and the contemporary one, results of a partial literary research of the geographical occurrence of its lexica and semantics are presented. Its lexical productivity and semantic variety as well as its conceptional contradiction and the lack of its international name unity are being found out. It is pointed here at that above all these language-geogra-

phical different philosophically-scientific differences in using the term „didactics“ are deeply anchored in different philosophically- methodological traditions of the scientific cultures (the Continental European on one side, and the Anglo-American area on the other side). A more detailed explanation of this term will, however, be made possible by an analytical research of the historical as well as contemporary understanding of the didactics as a theory, science, technology or an art-or a opposite of the heuristics.

Došlo do redakce: 24. 10. 1990

Autor: doc. PhDr. ŠTEFAN ŠVEC, CSc., Katedra pedagogiky Filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě